

Очерк гетманства Петра Сагайдачного, съ приложеніями, И. Каманина, К., 1901, ст. I—IV+30+51.

Часи гетманованя Петра Конашевича Сагайдачного належать безперечно до найменше вияснених в нашій історії. Оброблення їх підняв ся тепер шановний київський учений д. Ів. Каманін, але на наш погляд, се йому не удало ся, і розвідка його не богато посуває справу наперед.

Автор вже з самого початку станув на хибній вихідній точці, вважаючи Сагайдачного за генія, що трохи не дорівнював Хмельницькому, а властиво навіть перевислав його, бо у д. Каманіна Сагайдачний ясно поставив у своїх плянах гадку зробити Україну самостійною і ціле жите стремів до сеї мети. Д. Каманін каже: „Ми будемо старати ся показати, що своєю задачею вже в перших літах гетманства поставив він (Сагайдачний) се, що удало ся довершити лише Хмельницькому: „освободити руській нарід від підданства і ярма невільничого“. По тім очевидно, що д. Каманін уважає Сагайдачного „геніяльним проводирем“ козацчини. Сю вихідну точку знати в цілій розвідці.

Проти такого погляду треба рішучо виступити. Не то Сагайдачний, але й сам Хмельницький в початках своєї діяльності не мав гадки про самостійну Україну і не думав про визволене народа, тим більше не мав такої гадки Сагайдачний, що своїми здібностями, які-б вони великі не були, мабуть таки не дорівнював Хмельницькому. Сагайдачний безперечно був муж великих здібностей передовсім на військовім полі, в політиці-ж був нерішучий і досить коротковорий. Супроти Польщі держав ся він угодного напрямю. Його старанєм було послугами польській короні й податливістю на її жадання приспати увагу її на козацький status possidendi на Україні; лежали — чи були положені йому на серце і справи православної церкви, про пляни-ж визволення народу ледви чи можна у Сагайдачного говорити. Що політика Сагайдачного не була геніяльною, показало ся зараз по його смерті, коли то Польща вже козаків не потрібувала.

Перейдім тепер до самої праці. Автор розбирає історію часів Сагайдачного з чотирьох сторін. Се відносини Сагайдачного до Туреччини і Татар, до Москви, до Польщі, а вкінці внутрішні відносини. Тут потреба всюди намятати, що автор стоїть на сїм становищі, що Сагайдачний стремів до незалежності українсько-руського народа. Відносини Сагайдачного до Туреччини поясняє автор так: Сагайдачний хотів ужити Туреччину яко союзницю проти Польщі, а що козацька чернь ніколи на се не згодилася-б, тому нападає він на турецькі краї, щоб сим способом змусити Туреччину до війни проти Польщі і так зробити її своєю союзницею. Погляд се цілком не здоровий. Вправді автор мотивує свій

погляд тим, що козаки навіть на Польщу турецькі війська самі не беруть ніякої участі в кампанії під Бушею ані під Цецорою, отже — хочать навести біду на Польщу. Та коли-б у Сагайдачного був такий плян, то насуває ся питанє, чому козаки брали участь в кампанії під Хотином (дарма, що автор старає ся участь козаків під Хотином витолкувати впливом єрусалимського патріярха Теофана на Сагайдачного) та своєю обороною відвернули пагубу від Польщі? Таж ми знаємо, що султан Осман робив стараня відтягнути козаків від Польщі, ба навіть пропонував їм щось у роді самостійного Київського князівства, щоб лише козаки відступили від Польщі. Козаки лише тому взяли участь, бо Сагайдачний був все сторонником Польщі і не думав від неї відривати ся, а лиш користав із обставин, щоб виторгувати щось від правительства для козаків і православної церкви, — на радї у Фастові намовляв їх до сього. Коли б у Сагайдачного була ясна ідея визволення народу, то можна автора запевнити, що ніякі намови — навіть і Теофана, не могли би вплинути на нього, щоб піс поміч Польщі в так критичній хвилі як був рік 1621. Напади козацькі на турецькі краї не мали зовсім такого далекосяглого значіння, яке признає їм автор, а були се звичайні виправи, чи то для здобичи, чи то для пімсти за напади Татар й визволення християнських невольників.

Відносивам до Москви посьвячує автор так мало уваги, що нічим не причиняє ся до роз'ясненя сеї справи. Він згадує лише про неприняте посольство козаків до царя і про участь козаків в війні Московсько-польській. Учаси козаків в сій війні не можна инакше пояснити, як тим що Сагайдачний уважав себе вірником Польщі, тому воював з нею навіть і православних. Такий здогад д. Каманіна, що Сагайдачний хотів дати пізнати Москві силу козацтва і тим прихилити її до переговорів із козаками, не має підстави хоч би тому вже, що Сагайдачний потім не пробував навіть навязати зносин з Москвою.

Для відносин Сагайдачного до Польщі у д. Каманіна також нема нічого нового. Автор лише побіжно згадує про житомирську умову 1614 р., і мало що більше говорить про умову на урочищі Старій Ольшаньці 1617, де козаки приймають всі жаданя польських комісарів, а не дістають жадних привилеїв. Автор характеризує відносини Сагайдачного до Польщі так: коли Сагайдачний побачив, що на Москву оперти ся не може, що до союзу з Туреччиною (котра у автора, бачуть ся, також не хоче бути союзницею козаків, бо Сагайдачний аж „проти“ її волі (стор. 11) хоче її зробити союзницею проти Польщі) не допустить козацька чернь, він став держати ся польського правительства, давав йому поміч, в тій надії, що зискає щось від нього.

Вкінці відносини внутрішні — тут маємо дещо неправдиве, просто хибне, як от справа гетьманованя Якова Бородавки. По гадці автора, Бородавку вибрано гетьманом два рази: раз 1620 р. вибрали його збунтовані козаки, коли Сагайдачний з часткою війська пішов під Перекоп, другий раз вибрали Бородавку під Хотинном. Сей другий вибір Бородавки гетьманом (не знати на якій підставі) опирає автор на „сучаснику Собескім“, по словам котрого (так каже автор розвідки) Сагайдачний, ранений в рамя, мусів крити ся в лісах, а козаки думали, що Сагайдачний помер і вибрали собі гетьманом Бородавку. Сього, щоб козаки думали, що Сагайдачний умер і вибрали гетьманом Бородавку, ніде не знайде ніхто в писанях Собеского, хіба автор мав під рукою нам іще невідому рукопись. Бородавку вибрано гетьманом 1620 р. і він гетьманував без перерви. На раді у Фастові 15—17 червня гетьманом виступає Бородавка. По сій раді видає він універсал до всіх українських дїбр, щоб мешканці давали коні, олово, порох і т. и., отже значить гетьманує дальше. Бородавка провадить військо через Волощину під Хотин і нищить сей край. Ніде нема згадки про скинєне Бородавки з гетьманства, тому мусимо припускати, що він гетьманував аж доки не вернув Сагайдачний в табор, в остатніх днях серпня того року.

Осібний розділ автор присвятив звістній пісні „Ой на горі та жінці жнуть“, боронячи погляду, що вона говорить про гетьмана Сагайдачного.

Що до загального характеру дослідю, потреба зазначити, що автор занадто щедро уживає такі преміси як „можна пожалуї думать“ „надо полагаць“, що не повинні знаходити ся в науковій праці. До розвідки додані ще магеріянци. Вони обіймають час 1602—1622 р., всіх документів 40 — в ексцерптах і в цілости; вписані всі воли з книг київського центрального архіва; про самого Сагайдачного в них нема нічого: переважно мова йде про татарські напади, своєвільних людей і козаків; найбільше інтересні причинки до козацької комісії 1617 р.

О. Ч.

А. В. Стороженко — Очерки переяславской старини. Исслѣдованія, документи и замѣтки, К., 1900, ст. 235, 16^о.

Книжка ся містить в собі одинадцять статей, переважно друкованих в Київській Старині. Тому про деякі була вже мова на сторонах нашої часописи при річних оглядах К. Старини. Ми тепер перейдемо їх по ряду коротенько.

„Какой юбилей предстоит праздновать г. Переяславу?“ — На підставі інтерпретації „Повісті“ Нестора і опираючи ся на працях Ламбіна й Шахматова, д. С. доводить, що р. 993, котрим датовано